

УДК 343.133.3

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.58>**Антон Чернієнко,**

канд. юрид. наук,

начальник відділу дослідження проблем

функціональної діяльності органів прокуратури

Науково-дослідного інституту

Національної академії прокуратури України

СУДОВА ПРАКТИКА ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ ЩОДО НАРКОЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена особливостям підтримання прокурором публічного обвинувачення щодо наркозлочинів. Детально проаналізована судова практика щодо розгляду кримінальних справ зазначеної категорії злочинів. Акцентовано увагу на тому, що зазначене питання є взагалі не дослідженим з боку процесуалістів-науковців, а розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також подальше підтримання державного обвинувачення у таких справах є вкрай важливою діяльністю, яку виконує прокурор. Крім того, така діяльність прямо впливає на якість виконання завдань кримінального провадження, серед яких важливим є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, швидкий, повний та неупереджений судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до встановленої законом відповідальності.

Надано практичні рекомендації щодо підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Звернено увагу на те, що всі сумніви щодо доведеності винуватості особи будуть трактуватись на її користь, а тому питання якісного доказування посідає головне місце у зазначеній діяльності. Виділені найтипівіші помилки підтримання публічного обвинувачення у злочинах вказаної категорії, які призводять до недоведеності вини особи під час судового розгляду кримінального провадження та ухвалення судом виправдувального вироку.

Наведено судову практику, де розкрито помилки, які були допущені прокурором ще на стадії досудового розслідування, а тому вплинули на кінцевий результат судового розгляду та ухвалення рішення. Підсумовано, що одним із головних завдань прокурора, який готується направляти обвинувальний акт за вказаною категорією злочинів, є перевірка доказів, якими планується доведення винуватості особи, на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, публічне обвинувачення, прокурор, наркозлочини.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена високим рівнем злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на теренах нашої держави. За таких обставин важливою є роль прокурора, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також підтримання публічного обвинувачення в суді, зокрема й у кримінальних провадженнях щодо наркозлочинів. Отже, притягнення особи до кримінальної відповідальності, що також вплине на рівень злочинності щодо вказаної категорії злочинів, прямо залежить від якості виконання про-

курором процесуальних повноважень щодо доведення винуватості особи в суді та недопущення типових помилок, які можливо виокремити на підставі аналізу судової практики розгляду кримінальних проваджень щодо наркозлочинів.

Мета статті – дослідження судової практики підтримання прокурором публічного обвинувачення щодо наркозлочинів для виокремлення типових помилок та удосконалення прокурорської діяльності у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Розгляду питань, пов'язаних з наркозлочинами, присвячено багато наукових доробків вчених, а саме: М. Бажанова, В. Глушкова, О. Джужі,

А. Іщенко, М. Коржанського, Д. Никофорчука, М. Салтевського, О. Долженкова, Ю. Черкасова та інших. Проте питання підтримання прокурором публічного обвинувачення щодо наркозлочинів залишається недослідженим, навіть попри його актуальність та наявність проблем, які виникають на практиці.

Відповідно до ст. 62 Конституції України [1] особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Крім того, у ч. 1 ст. 92 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] визначено, що обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора та у відповідних випадках на потерпілого.

Готуючись до підтримання публічного обвинувачення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, необхідно брати до уваги той факт, що всі сумніви щодо доведення обвинувачення, якщо їх неможливо усунути, повинні тлумачитись на користь останнього.

Коли зібрані докази не підтверджують обвинувачення, а всі можливості збирання додаткових доказів вичерпані, суд зобов'язаний ухвалити виправдальний вирок (п. 23 Постанови пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29 червня 1990 року № 5) [3].

Вказані положення відображені також у рішенні Європейського суду з прав людини, а відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики цього Суду.

У справі «Барбера, Мессегуе і Хабардо проти Іспанії» від 6 грудня 1998 року Суд наголосив на тому, що принцип презумпції невинуватості вимагає, окрім іншого, щоб, виконуючи свої обов'язки, судді не розпочинали розгляд справи з упередженої думки, що підсудний вчинив злочин, який йому ставиться в вину; обов'язок доказування лежить на обвинуваченні, а будь-який сумнів має тлумачитись на користь підсудного (п. 146 цього рішення) [4].

Сумнівність, недостатність аргументації під час публічного обвинувачення в суді у вказаній категорії злочинів, спростування доказів або їх неналежність, недопусти-

мість – все це суттєво впливає на результат розгляду кримінального провадження в суді та трактується винятково на користь обвинуваченого, що надалі може призвести до виправдального вироку.

За таких обставин вкрай важливим є питання якісного доказування кримінального правопорушення – злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, спрямованого на доведення перед судом всіх обставин, визначених в обвинувальному акті, з використанням зібраних доказів.

Аналіз судової практики щодо розгляду кримінальних правопорушень у вказаній сфері дає можливість стверджувати про наявність найтипівішої проблеми в контексті підтримання публічного обвинувачення – недоведеності обставин, викладених в обвинувальному акті, внаслідок того, що вони були штучно створені, тобто відбулась провокація вчинення злочину.

Яскравим прикладом є вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 07 червня 2018 року [5]. У вказаному кримінальному провадженні особа обвинувачувалась за ч. 2 ст. 309 КК України, ч. 2 ст. 307 КК України. У судовому засіданні обвинувачений свою вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК України, визнав повністю, а аналіз інших доказів надав можливість суду визнати особу винною у вчиненні вказаного кримінального правопорушення.

Проте за ч. 2 ст. 307 КК України суд виправдав обвинуваченого на підставі п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК України в зв'язку з недоведеністю вчинення ним кримінального правопорушення. У ході судового розгляду було встановлено, що під час проведення заходів з контролю цього злочину відбулося його провокування, оскільки закупний на вимогу працівників поліції зателефонував обвинуваченому та домовився про купівлю медичного шприца не знаючи, що в ньому має бути наркотичний засіб, який, як було встановлено пізніше, з'явився в шприці вже в службовому кабінеті приміщення поліції. Таким чином, обвинувачений був засуджений за ч. 2 ст. 309 КК України, а за ч. 2 ст. 307 КК України – виправданий.

З метою уникнення подібних випадків судового розгляду кримінального провадження у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, прокурор повинен пам'ятати положення ч. 3 ст. 271 КПК України, відповідно до якого під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати, підбурювати особу

на вчинення цього злочину для його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який би вона не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті у такий спосіб речі та документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Європейський суд з прав людини дав роз'яснення щодо підбурювання на порушення. Цим судом констатовано, що право на справедливий судовий розгляд порушено там, де поліцейські вийшли за межі пасивного розслідування злочинної діяльності особи і почали чинити сильний тиск, такий як підбурення до вчинення злочину, який би в іншому випадку не був здійснений (п. 54 рішення по справі «Раманаускас проти Литви») [6].

З урахуванням зазначених фактів прокурор, підтримуючи публічне обвинувачення в суді за вказаною категорією кримінальних правопорушень, формуючи доказову базу, повинен пересвідчитись у тому, що докази, які підтверджують вину особи у вчиненні злочину, не отримані внаслідок провокації правоохоронних органів, адже у такому разі суд визнаватиме їх недопустимими, оскільки вони отримані внаслідок істотного порушення прав людини на справедливий судовий розгляд, закріплених п. 1 ст. 6 Конвенції.

Це повністю узгоджується з ч. 1 ст. 87 КПК України, де зазначено, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Саме тому докази, отримані внаслідок проведення оперативної закупки за активної участі, сприяння та контролю правоохоронців і за відсутності будь-яких даних про збут особою наркотичних засобів, є недопустимими і не можуть бути використані прокурором у суді.

Випадки, коли в ході судового розгляду кримінального провадження у вказаній сфері прокурору не вдається в процесі доказування довести перед судом вину особи у вчиненні декількох злочинів вказаної категорії, один з яких належить до категорії тяжких, є також розповсюдженими. Зокрема, вироком Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 1 червня 2018 року [7] обвинуваченого виправдано у зв'язку з недоведеністю його вини у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 307 та ч. 2 ст. 317 КК України.

Так, в ході судового розгляду не було підтверджене скоєння вказаних злочинів, оскільки прокурор відмовився від допиту свідків, які, на його думку, в попередніх судових засіданнях за цим кримінальним провадженням відмовились від показань, даних ними в ході досудового розслідування. Відповідно до ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 23 КПК України обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були безпосередньо предметом дослідження суду. Крім того, судом було констатовано факт підбурювання з боку співробітників поліції.

Те ж саме спостерігається у вироку Севродонецького міського суду Луганської області від 24 липня 2018 року [8], де в ході судового розгляду кримінального провадження за обвинуваченням у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КПК України, особа, відносно якої було вжито заходи безпеки та яка здійснювала оперативну закупку, пояснила, що ініціатором закупки були співробітники поліції, оскільки ця особа особисто була знайома з ними і саме тому вони запросили цю особу придбати наркотичну речовину та вказали на особу, у якої слід придбати. У сукупності з іншими обставинами обвинуваченого було виправдано у зв'язку з недоведеністю винуватості у інкримінованому кримінальному правопорушенні.

Недостатність доказів, які в ході підтримання публічного обвинувачення будуть визнані належними, допустимими та достовірними для доведення винуватості обвинуваченого, вбачається й в інших виправдувальних вироках суду, що підкреслює проблеми як досудового розслідування, так і судового розгляду за вказаною категорією злочинів.

Зокрема, вироком Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 05 червня 2018 року [9] особу визнано невинною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України, яка, на думку сторони обвинувачення, незаконно придбала у невстановленої особи особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс – та незаконно почала його зберігати за місцем свого проживання, розфасувавши його у поліетиленові пакети та вироби з тканини, з метою подальшого збуту.

У ході судового розгляду було встановлено, що вказане приміщення належало

покійному батьку обвинуваченої особи. Отриманні показання в ході судового розгляду доводять лише факт виявлення наркотичних засобів під час обшуку будинку і жодним чином не підтверджують факт безпосередньої участі обвинуваченого у вчиненні цього злочину. Показання свідків не є достатніми та не спростовують показань обвинуваченого. Суд також констатував, що стороною обвинувачення в ході розгляду справи не надано суду будь-яких доказів, які б свідчили про причетність обвинуваченого до події злочину, а надані докази не містять будь-яких фактичних даних, які пов'язують виявлене в ході проведення обшуку з особою обвинуваченого.

З урахуванням наведених прикладів перед направленням обвинувального акту за вказаною категорією злочинів до суду прокурор зобов'язаний заздалегідь пересвідчитись у належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, які підтверджують винуватість особи та формують обвинувачення, оскільки відсутність вказаних властивостей призводить до ухвалення судом виправдувальних вироків. Крім того, прослідковується недостатність застосування засобів доказування стороною обвинувачення.

Прокурору під час обрання тактики доказування обставин вчинення особою кримінального правопорушення у судовому розгляді рекомендовано розпочинати дослідження обставин кримінального провадження з тих фактів, які мають найбільше значення для кваліфікації злочину, інкримінованого обвинуваченому. Також доцільно досліджувати обставини вчинення злочину за кожним епізодом окремо [10, с. 589].

Дослідження окремих епізодів кримінального правопорушення під час підтримання публічного обвинувачення доцільно проводити в хронологічній послідовності, логічно та детально. У разі обрання такої тактики суду буде легше визначатись щодо доведеності винуватості особи за кожним епізодом окремо, що також може вплинути на кінцеву кваліфікацію діянь.

Під час доказування обставин кримінального правопорушення у вказаній сфері прокурору, крім іншого, необхідно звернути особливу увагу на доведення винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення, що передбачається п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України. Це є вагомим проблемою з урахуванням проведеного аналізу судових рішень та призводить до визнання особи невинною у вчиненні кримінального правопорушення та ухвалення судом виправдувального вироку.

Доказуванню підлягає внутрішня сторона злочину, яка включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення злочину, тобто суб'єктивна сторона. При цьому ключовим моментом у доказуванні є вина особи – її психічне ставлення до вчинюваної дії та наслідків, які настали.

Висновки

Підсумовуючи, слід зазначити, що прокурор повинен спрямовувати свою діяльність під час підтримання публічного обвинувачення у кримінальному провадженні щодо наркозлочинів таким чином, щоб аналіз усіх досліджених в судовому засіданні доказів дозволив суду дійти висновку про те, що вказані докази за обвинуваченням особи є належними, допустимими та достовірними, а в сукупності є достатніми та взаємопов'язаними для висновку про її винуватість у вчиненні інкримінованого злочину та ухвалення обвинувального вироку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР від 28.07.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.10.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.10.2019).
3. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : Постанова пленуму Верховного суду України № 5 від 29.06.90 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90> (дата звернення: 28.10.2019).
4. «Барбера, Мессегуе і Хабардо проти Іспанії» : Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 6 грудня 1998 р. URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Barbera_Messegue_and_Jabardo_v_Spain_06_12_1988.pdf (дата звернення: 28.10.2019).
5. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 07.06.2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74955055> (дата звернення: 28.10.2019).
6. «Раманаускас проти Литви» : Рішення Європейського суду з прав людини у справі від 5 лютого 2008 р. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ecd3ac_file.pdf (дата звернення: 28.10.2019).
7. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 01.06.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74460337> (дата звернення: 28.10.2019).

8. Вирок Северодонецького міського суду Луганської області від 24.07.2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75542717> (дата звернення: 28.10.2019).

9. Вирок Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 05.06.2018 р. URL:

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/74459525> (дата звернення: 28.10.2019).

10. Підтримання прокурором публічного обвинувачення : підручник /кол. авт. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 630 с.

The article focuses specifically on the public prosecutor's support of public prosecutions for drug crimes. The case-law on criminal proceedings of the specified category of crimes is analyzed in detail. Attention is drawn to the fact that this issue is not investigated at all by procedural scientists, and the investigation of criminal proceedings for drug offenses, psychotropic substances, their analogues or precursors, and the maintenance of state charges in such cases are important performed by the prosecutor. In addition, such activities directly affect the quality of criminal proceedings, including the protection of individuals, society and the state from criminal offenses, the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, prompt, complete and impartial trial so that everyone, the perpetrator of the criminal offense was held liable by law.

Practical recommendations have been provided to prepare the prosecutor to support the public prosecution of criminal offenses in the area of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors. Attention is drawn to the fact that all doubts about the proven guilt of a person will be interpreted in his favor, and therefore the issue of qualitative evidence is of the highest importance in this activity. The most common mistakes in support of public prosecution in the crimes of the specified category which lead to the unproven guilt of the person during the trial of criminal proceedings and the adoption of the acquittal by the court were identified.

The case law is described, where the mistakes made by the prosecutor at the stage of pre-trial investigation are revealed, and thus have influenced the final result of the trial and the decision. It is summarized that one of the main tasks of a prosecutor preparing to send an indictment on a specified category of crimes is to verify the evidence, which is intended to prove the person's guilt, for the purpose of belonging, admissibility, reliability and sufficiency.

Key words: criminal proceedings, judicial review, public prosecution, prosecutor, drug crimes.

